
ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ

*І. В. Калачова,
кандидат економічних наук,
директор департаменту Держкомстату України*

За сучасних орієнтирів світового розвитку державною філософією багатьох європейських країн є соціальним ринковим господарством стає формування соціальної держави, програмною метою якої є забезпечення гідних умов життя та добробуту її громадян. В Україні перехід до ринкових відносин надзвичайно загострив насамперед соціальні проблеми та призвів до зниження рівня життя населення, причому значно інтенсивніше – найменш забезпечених його прошарків. Це зумовлено не лише тривалим спадом виробництва, а й є наслідком глибокого розшарування в суспільстві за рівнем життя. А саме цей показник фокусує в собі зусилля та результати діяльності держави в сфері соціальної політики... Пріоритетними напрямками внутрішньої політики на даному етапі визначено: підвищення якості та рівня життя населення, зменшення масштабів бідності, становлення середнього класу, забезпечення соціальної справедливості та гуманітарного розвитку, створення умов для всебічного гармонійного розвитку людини, захист прав і свобод громадян, зміцнення законності та правопорядку, боротьба з корупцією. Результативність дій за цими напрямками залежить, насамперед, від ефективності управління соціально-економічними процесами, значне підвищення якої висуває (серед найважливіших) завдання забезпечення органів управління усіх рівнів та населення достовірною інформацією щодо процесів, які відбуваються в економіці та соціальній сфері. Загально-визнано, що показники економічного зростання не можуть бути єдиними індикаторами розвитку. Тільки поєднання їх з адекватною оцінкою соціальних факторів дасть змогу раціонального використовувати їх у розвитку економіки та та підвищенні її конкурентоспроможності.

Кардинальний перегляд значення соціальної статистики пов'язаний також з новими пропозиціями щодо оцінки національного багатства країни. Ще у 1997 році Світовий банк виступив з пропозицією розширити перелік елементів національного багатства і включити до його складу “людський капітал”. Для міжнародних співставлень важливо дотримуватися єдиних методів оцінки “людського капіталу” при формуванні показників, що його характеризують.

Соціальна статистика країни повинна забезпечити органи управління, міжнародні організації, комерційні структури та населення об'єктивною та своєчасною інформацією про соціальні процеси у суспільстві.

До найважливіших пріоритетів системи статистики, в тому числі соціальної, в країнах з ринковою економікою належить адресний зв'язок з користувачами цієї системи взагалі, і зокрема тими, хто визначає конкретні управлінські рішення, що приймаються на різних рівнях. Аби статистика змогла надавати інформацію, достатню для управлінських рішень у країнах з перехідною економікою, необхідно, щоб у них набули чинності ряд системних вимог, до яких належать:

- наявність системи національних рахунків, що відповідає аналогічній системі в країнах з ринковою економікою;
- проведення регулярних обстежень домашніх господарств з метою оцінки рівня життя, зайнятості та безробіття;
- побудова індексу споживчих цін та індексів інших важливих цінових аспектів, а також проведення обстежень заробітної плати;
- наявність системи оцінок змін у платіжному балансі, а також системи показників, що відображають темпи переходу до ринкової економіки;
- проведення періодичних переписів населення, житла та економічних переписів.

Важливим завданням органів державної статистики стало введення в статистичну практику показників і класифікацій, орієнтованих на аналіз процесів у ринковій економіці. Здійснюється перехід до системи національних рахунків (СНР), що використовується для характеристики загальної картини стану та розвитку економіки на макrorівні, встановлення взаємозв'язків між найважливішими макроекономічними показниками - ВВП, кінцеве споживання, валове нагромадження, національне багатство тощо. Крім того, СНР дозволяє вивчати населення, ринок праці, бідність та інші соціальні питання за допомогою розширення системи понять і класифікацій, що використовуються в СНР. Отже, створюється глобальна інформаційна база для вивчення не тільки економічних, а й соціальних процесів. Це дуже важливо з огляду на те, що економічний розвиток має сенс лише тоді, коли ставить за мету створення умов, що дають можливість громадянам прожити довге, здорове та гідне життя.

У програмних документах європейської спільноти, зокрема, в Європейській соціальній хартії, наголошено на єдності процесів економічного та соціального прогресу. В програмах держав, що ратифікували цей документ, передбачено дотримання таких соціальних прав: на працю, професійну підготовку, справедливі умови праці, свободу професійних об'єднань, укладання колективного договору, права працівників на інформацію, участь в управлінні підприємством, права дітей та підлітків, працюючих жінок, права матері та сім'ї, права інвалідів та осіб похилого віку, а також права працівників-мігрантів та їхніх сімей на захист, право на безоплатну медичну допомогу і соціальне забезпечення. Переважна частина цих соціальних прав уже відображена у законодавстві України.

Сьогодні необхідно приділяти значно більше уваги людському фактору як найважливішому джерелу економічного зростання, що дасть змогу по-новому оцінити роль освіти, охорони здоров'я, науки та інших галузей, які раніше відносили до невинорничої сфери.

Достовірна, якісна інформація необхідна на всіх етапах соціального управління: постановки цілей, оцінки проблемних ситуацій, прийняття управлінських рішень, організації та регулювання управляючої системи. Суб'єкт управління також повинен бути інформованим про результати виконання прийнятих рішень, на підставі чого він коригує останні та приймає нові з урахуванням допущених раніше прорахунків та неоптимальних дій. Тому збирання та обробка інформації, її ефективне використання – необхідний компонент управління. Інформація, яка використовується в управлінні суспільством, за своєю

природою соціальна. Відображаючи суспільні відносини (в широкому сенсі), відносини і процеси будь-якого типу і рівня, вона є вищим, найбільш складним та багатограним типом інформації.

Сучасна соціальна статистика виконує життєво важливу для існування суспільства роль державної контрольної служби: за призначенням мають бути наявні найповніші кількісні та якісні дані щодо всіх соціальних процесів, які відбуваються в державі. При цьому наявна статистична інформація повинна бути всеохоплюючою як по вертикалі: від мікрорівня (джерела інформації) дані проходять через кілька ступенів і каналів узагальнення (регіони, галузі, відомства) аж до формування показників макрорівня (загальногалузеві, загальнодержавні), так і по горизонталі: збираються дані про всі соціальні, економічні, екологічні, фінансові, культурні та інші процеси, важливі для існування і розвитку держави. Накопичені дані дають можливість виконувати як ретроспективний аналіз й оцінювання перебігу тих чи інших процесів, так і – за наявності відповідних методів і програмних засобів – прогнозування цих процесів на близьку чи далеку перспективу.

Тому для розв'язання завдань підвищення ефективності державного та регіонального соціального управління потрібно спеціальне інформаційне забезпечення, що ґрунтується на розробці системи соціальних показників і процедури збору поточної і прогностичної соціальної інформації, яка відбиває особливості змін умов і якості життя людей, їхній стан у суспільстві як представників різноманітних соціальних груп. Збирання і аналіз інформації за стандартизованими соціальними індикаторами покладено в основу оцінки ефективності соціальної політики. Відсутність системи відповідних показників призводить до необґрунтованого і неконтрольованого прийняття політичних рішень щодо розвитку соціальної сфери, рівня добробуту народу, соціального захисту непрацевдатних і малозабезпечених груп населення.

З метою висвітлення стану реалізації вищезазначених процесів, в основному, створено науково-обґрунтовану систему статистичних індикаторів, яка базується на міжнародних стандартах та враховує потреби різних верств користувачів.

Комплексне дослідження рівня життя населення в цілому та окремих соціальних груп як на національному, так і на регіональному рівнях, здійснюється на основі даних багатогалузевого обстеження умов життя домогосподарств. Дані обстеження використовуються також для ведення моніторингу бідності, спостереження за диференціацією населення за рівнем добробуту, при обчисленні індексу споживчих цін за загальноприйнятою в міжнародній практиці методологією, для розрахунків макроекономічних показників розвитку країни, оцінок обсягів неформального сектору економіки, для отримання соціально-демографічних характеристик домогосподарств в періоди між переписами населення, при визначенні соціальних стандартів та нормативів, для розрахунків соціального бюджету, обґрунтування пріоритетних заходів щодо соціального захисту окремих груп населення тощо.

З метою оперативного реагування на зміни у соціальній політиці протягом останнього часу були удосконалені програми статистичних публікацій та інших матеріалів, які готуються за даними обстеження. Значно розширена інформація, необхідна для поглибленого висвітлення диференціації рівня життя окремих груп населення.

Для удосконалення системи показників, що використовується для характеристики рівня життя населення та його окремих груп проведені нові анкетні опитування домогосподарств, за підсумками яких підготовлені відповідні статистичні публікації.

За матеріалами обстеження умов життя домогосподарств опрацьований принципово новий тип вихідної інформації – мікрофайли даних обстеження, які надають корис-

тувачам нові можливості для моделювання, поглибленого аналізу та прогнозування наслідків змін у соціально-економічному середовищі на рівень життя населення країни.

На базі обстеження умов життя домогосподарств у січні 2002 року опрацьовані матеріали одноразового модульного соціологічного опитування населення щодо самооцінки рівня добробуту та соціальної самоідентифікації, яке здійснене для забезпечення інформаційної бази проведення аналізу питань становлення середнього класу в Україні. Виконані модельні розрахунки та надана необхідна інформація для визначення прогнозних витрат у 2003 році щодо надання допомоги малозабезпеченим сім'ям та малозабезпеченим сім'ям із дітьми.

Значний обсяг робіт виконано для методологічного та інформаційно-аналітичного забезпечення моніторингу бідності. Фахівці Держкомстату взяли участь у розробці "Методики комплексної оцінки бідності". Запроваджено шоквартальну підготовку інформаційної бази для розрахунків показників бідності та інформаційний супровід підготовки аналітичних матеріалів з питань оцінки бідності з використанням різних статистичних джерел.

Впровадження багатоцільового дослідження умов життя домогосподарств потребує:

- удосконалення системи показників, які характеризують життєвий рівень населення, в напрямі подальшої гармонізації з вимогами міжнародних статистичних організацій та розвитку інформаційного забезпечення для здійснення соціальної політики;
- удосконалення програми обстеження шляхом проведення нових тематичних модульних опитувань населення для здійснення комплексного аналізу окремих питань рівня та умов життя населення;
- розробки напрямів підвищення якості даних вибіркового обстеження для забезпечення репрезентативних оцінок показників для регіонального рівня та для окремих статей витрат і доходів домогосподарств із застосуванням сучасних методів статистико-математичного моделювання;
- подальшої гармонізації до загальноприйнятих у міжнародній практиці класифікацій та стандартів, удосконалення системи показників доходів і витрат домогосподарств, в тому числі — для забезпечення розрахунків макроекономічних показників розвитку країни та окремих галузей економіки;

Реалізацію цих напрямів передбачається здійснити у рамках заходів Програми розвитку державної статистики до 2008 року.

Гуманітарний розвиток країни аналізується на підставі даних соціальної статистики (освіта, охорона здоров'я, соціальний захист, житлові умови населення, культура, туризм, правопорушення), яка формується на основі проведення системи державних статистичних спостережень, а також додаткового використання адміністративних даних міністерств і відомств.

Система показників соціальної статистики побудована відповідно до міжнародних стандартів та існуючого в Україні правового поля. Виконано комплекс робіт у частині впровадження у соціальну статистику міжнародних класифікацій та визначень елементів даних. У статистику охорони здоров'я впроваджено Міжнародну статистичну класифікацію хвороб десятого перегляду — використовується з 2000 року; у статистику туризму — стандарт Всесвітньої туристичної організації; у статистику житлових умов населення — постанови з відповідних питань Європейського Союзу; у статистику освіти — Міжнародну стандартну класифікацію освіти (ISCED, 7 версія, адаптовано відповідно до національної системи освіти).

Головна мета здійснення таких робіт — всебічний перегляд основи соціальної статистики та внесення змін, що необхідні для повної її гармонізації з міжнародними стандартами.

Перспективним напрямом діяльності в соціальній статистиці є систематизація та формування агрегованої інформації у вигляді соціальних рахунків охорони здоров'я, освіти, туризму, житла, соціального захисту. Метою розроблення національних соціальних рахунків є, перш за все, створення інструменту визначення політики для поліпшення спроможності розробників політики у соціальній сфері управляти відповідними системами. Європейська методологія соціальних рахунків систематизує, зводить у таблиці інформацію про ресурси та витрати всіх учасників у сферах охорони здоров'я, освіти, соціального забезпечення тощо, у стандартному форматі, прийнятному і доступному для розробників політики. За допомогою цих рахунків фіксуються всі ресурси, які залучаються для забезпечення діяльності відповідних національних систем із всіх джерел фінансування. Це, зрештою, дасть змогу зрозуміти, яким чином використовуються ресурси відповідних соціальних галузей, вивчити моделі розподілу ресурсів, оцінити ефективність поточного використання ресурсів та здійснити оцінку впливу реформ у відповідних галузях.

Важливою передумовою для формування матриць соціальних рахунків має стати відпрацювання механізмів гармонізації даних, отриманих із різних джерел. Виконання такої роботи передбачено в рамках „Стратегії розвитку статистики України на 2004 — 2008 роки”.

На фоні загальних досягнень щодо адаптації міжнародних стандартів із статистики освіти та туризму, вкрай актуальними для статистики України залишаються проблеми:

- запровадження статистичного обліку з питань працевлаштування випускників вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації. Тому, в майбутньому, перспективним напрямом є проведення дослідження на тему “Працевлаштування випускників вищих навчальних закладів: можливості, проблеми, перспективи, важливість слідувати основній професії при виборі роботи”;
- визначення впливу туризму на економіку країни. Тому, перспективним є запровадження відповідної Методики, застосування якої дозволить на макроекономічному рівні здійснювати вимір і оцінку впливу туристичної діяльності на соціально-економічний розвиток країни.

На сьогодні дуже актуальним є питання щодо визначення реального стану правопорядку з урахуванням громадської думки. Більш того, Укази та Розпорядження, підписані Президентом на протязі 2002 та 2003 років з питань зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян засвідчують, що як критерії для оцінки роботи правоохоронних органів мають використовуватися не показники стану злочинності, а ставлення населення до правоохоронних органів та відчуття населенням власної безпеки. Тобто, відтепер розгляд цього питання потребує порівняння як науково обґрунтованих показників об'єктивного стану того чи іншого явища, так і відповідних суб'єктивних його оцінок. За нових умов демократичного розвитку соціальна політика держави в цьому напрямі має ґрунтуватися на системі показників, що відображають об'єктивний стан суспільства та його суб'єктивний відбиток у громадській думці.

Тому, постійно проводяться роботи з удосконалення методологічних основ правової статистики в Україні. Велика увага приділяється запровадженню єдиної методології ведення державної статистики про стан злочинності. Генеральною прокуратурою України спільно з іншими правоохоронними органами (за погодження з Держкомстатом) розроблені та затверджені нові уніфіковані документи первинного обліку, що передбачають єдиний для правоохоронних органів облік злочинів і осіб, які їх вчинили, рух криміналь-

них справ і матеріалів про злочини. На базі цих документів Держкомстат разом із заінтересованими відомствами провели роботу з розробки та впровадження форм державної статистичної звітності з урахуванням єдиного методологічного підходу до ведення статистики про стан злочинності. Зазначена звітність охоплює показники діяльності підрозділів МВС, податкової міліції, Генеральної прокуратури, СБУ, Державної митної служби, Держкомкордону. Крім того, для визначення рівня довіри населення до правоохоронних органів запроваджено моніторинг за результатами соціально-демографічних обстежень.

В рамках розвитку глобальних ідей ООН щодо побудови індексу людського розвитку Держкомстат разом із Радою з вивчення продуктивних сил НАН України розробили методику розрахунку регіональних індексів людського розвитку, адаптовану до національних умов, згідно з якою проведено розрахунки за 1999 – 2003 роки. Використання методики забезпечує обґрунтованість порівнянь соціально-економічного розвитку регіонів країни, визначення кожного регіону на універсальній шкалі, яка дозволяє виконувати методологічно коректні зіставлення як за інтегральним індексом, так і за кожним з 9 індексів окремих аспектів людського розвитку; додаткові відомості дає аналіз окремих базових показників. На продовження роботи в частині порівнянь соціально-економічного розвитку регіонів країни перспективною є розробка методології розрахунку індексу людського розвитку на муніципальному рівні. Для окремих видів базової соціальної статистики (населення, житло, домогосподарства тощо) необхідно мати статистику для малих географічних областей (населених пунктів). Для більш широкого набору даних має формуватися статистика районного рівня. Така робота має проводитися відповідно до міжнародного досвіду.

З метою розширення інформаційної бази соціальної статистики пріоритетним напрямом є запровадження соціального моніторингу на підставі поєднання основної статистичної бази та проведення на постійній основі демографічних обстежень з актуальних соціальних питань, оскільки саме в рамках проведення таких обстежень отримують інформацію щодо суб'єктивної оцінки населенням соціального становища у країні.

Україна поступово та послідовно здійснює певні кроки до формування соціально-орієнтованої держави. У цих процесах подальшого розвитку набуває визначення стану та перспектив соціальної захищеності населення, про що свідчить залучення України до міжнародного моніторингу з питань Базової захищеності населення та послідовна практика проведення соціологічних обстежень у 2000, 2002 – 2004 роках.

Вибірковим обстеженням було охоплено різноманітні аспекти стану захищеності соціально-економічних прав населення України: доходу і рівня життя; здоров'я та доступу до відповідного медичного обслуговування; зайнятості, умов праці; освіти і професійних вмінь; демократичних прав і свобод. Окрім цього, воно виявило думку населення щодо розуміння соціальної справедливості, довіри до державних та недержавних установ в Україні, які повинні захищати соціально-економічні права людини. Результати обстеження дають надзвичайно багатий матеріал щодо соціально-економічного життя населення та доповнюють систему статистичних показників, які регулярно досліджуються органами статистики.

Доповнення системи національних статистичних показників соціологічними вимірами дає більш комплексне уявлення про процеси, які відбуваються у суспільстві. Понад те – турботи, сподівання, цінності, інтереси людини, які обумовлюють її поведінку та ставлення до суспільних процесів нерідко можна визначити лише завдяки соціологічним дослідженням. Однак такою інформацією слід користуватися коректно, зважаючи на суб'єктивне сприйняття дійсності респондентами.

Аналізуючи результати соціологічного моніторингу, потрібно враховувати неминучі розбіжності між оціночними судженнями (громадська думка), з одного боку, та фактичним станом справ (статистична інформація) – з іншого. Вони свідчать про певну “психологічну драматизацію” соціальної і життєвої ситуації, властиву людям, в умовах кардинальних перетворень у суспільстві. Тому в такий період кожній людині, щоб орієнтуватися у швидко мінливій обстановці, приймати практичні рішення і діяти, необхідний доступ до повної і об’єктивної інформації. Відсутність такої інформації є однією з причин песимістичної оцінки реальних обставин.

Уся робота по залученню додаткової інформації, яка використовується поряд зі статистичними узагальненнями, спрямована, з одного боку, на прийняття якісних управлінських рішень при формуванні та реалізації соціально-економічної політики держави та її регіонів; з іншого - на вивчення механізму впливу різних управлінських рішень на людей, характер сприйняття цих рішень різними соціальними категоріями, відслідкування трансформації цих рішень у думках людей, відображення у їхній поведінці тощо. Порівняння статистичного аналізу та соціологічних узагальнень щодо соціально-економічної захищеності населення обґрунтовує висновки щодо динаміки соціально-економічних процесів та сприяє розробці пріоритетних напрямів соціальної політики на період до 2011р.

Здійснення соціологічного моніторингу щодо соціально-економічної захищеності населення України вкрай необхідно з точки зору:

- забезпечення органів влади й управління, профспілок і громадських організацій науково обґрунтованою інформацією про стан і тенденції розвитку українського суспільства в частині захищеності населення. При цьому йдеться передусім про систему вірогідних кількісних вимірювань захищеності населення, індикаторів, які дають можливість досить адекватно вимірювати й відображати процеси, що відбуваються, ставити діагноз і розробляти стратегію розвитку, яка враховує інтереси й розстановку основних політичних та соціальних сил, можливості державних, політичних і соціальних інститутів та організацій впливати на поліпшення соціально-економічної захищеності населення;
- суттєвого доповнення уявлення про суспільство, фіксованого статистичною системою національних соціальних показників;
- можливості розраховувати інтегральний індекс соціального самопочуття, соціально-економічної захищеності різних категорій населення як показник ставлення людей до ситуації, що склалася в суспільстві, їх соціально-адаптаційні ресурси й готовність підтримувати певний соціально-економічний курс розвитку країни, чи протидіяти йому.

Враховуючи зобов’язання Уряду України дотримуватися Декларації та Плану Дій з питань проблем дитинства (Всесвітній Самміт із питань проблем дитинства, Нью-Йорк, 1990 рік) Держкомстат виконує функції щодо організації та проведення моніторингу за ходом досягнення цілей і задач відносно поліпшення становища дітей. Для здійснення моніторингу досягнення цілей і задач до 2000 року (підсумки десятиріччя) органами статистики за підтримки ЮНІСЕФ проведено вибіркоче соціально-демографічне обстеження щодо становища дітей та жінок в Україні. В рамках обстеження отримано новітню інформацію для оцінки становища дітей та жінок, а також для визначення подальших перспектив на майбутнє десятиріччя.

З метою продовження відповідної роботи, Держкомстат у 2002 році брав участь у розробці методолого-організаційних засад та проведенні вибіркового соціально-медичного

обстеження початкових рівнів дефіциту йоду та заліза та спричиненої ними анемії серед дітей та жінок в Україні, ця проблема є дуже актуальною та болючою.

Для отримання статистичної інформації щодо соціально-економічного становища сільських населених пунктів, створення інформаційної бази для розробки державної політики, спрямованої на формування повноцінних життєвих умов в сільській місцевості, задоволення економічних і соціальних потреб сільського населення, комплексний розвиток сільських територій органи державної статистики тричі проводили суцільне обстеження сільських населених пунктів (обстеження проводиться раз у 5 років – на 1 січня 1991р., на 1 січня 1996р., на 1 січня 2001р.; наступне – на 1 січня 2006р.). Інструментарій для обстежень формується з урахуванням потреби вивчення динаміки соціально-економічної ситуації у сільських населених пунктах та доповнюється новими показниками відповідно до змін законодавства.

У рамках останнього обстеження була отримана інформація щодо зміни демографічної ситуації у сільських населених пунктах, зайнятості сільського населення, стану житлового фонду та житлових умов населення, детальна інформація щодо наявності об'єктів соціальної сфери, розміщення сільськогосподарських підприємств, розвитку фермерських господарств та особистих підсобних господарств населення. Вперше було отримано інформацію про розподіл земельних паїв у зв'язку з реформуванням колективних сільськогосподарських господарств.

Для обґрунтування та прийняття зважених рішень при формуванні та удосконаленні політики праці в основу беруться показники статистики праці. Сьогодні статистика праці є інтегрованою системою показників, яка базується на вибіркових обстеженнях домашніх господарств з питань економічної активності, державних статистичних спостереженнях (суцільних та вибіркових) підприємств, установ та організацій з питань праці та статистичній звітності служб зайнятості населення.

Обстеження домогосподарств з питань економічної активності є головним, найбільш повним джерелом отримання унікальної (з погляду багатьох соціально-демографічних характеристик населення) інформації, гармонізованої із системою міжнародних стандартів спостереження економічної активності населення. Крім того, враховуючи те, що для забезпечення проведення зазначених шоквартальних обстежень в усіх регіонах країни було створено єдину мережу інтерв'юєрів, це обстеження може використовуватися, як базове для проведення модульних досліджень соціально-трудова характеристик населення.

Важливим кроком до підвищення інформованості щодо процесів, які відбуваються у сфері зайнятості, стало створення системи статистичного вимірювання зайнятості у неформальному секторі.

Робота органів державної статистики спрямована на вдосконалення національної системи інформаційного моніторингу сфери соціально-трудова відносин з метою забезпечення користувачів усіх рівнів повною, якісною, оперативною та адекватною сучасності інформацією про ринок праці, зокрема, зайнятість, безробіття (включаючи приховане), оплату та умови праці тощо. Для досягнення зазначеної мети Держкомстат України постійно впроваджує заходи методологічного та організаційного характеру щодо вдосконалення відповідної системи показників та джерел інформації.

Впродовж 2003 – I півріччя 2004 років здійснено широкий спектр робіт, які забезпечили впровадження та функціонування з січня 2004 року оновленої програми вибіркових обстежень населення з питань економічної активності. Зазначені обстеження є найбільш достовірним джерелом інформації про економічну активність населення і вис-

тупають основою розрахунків показників національного і регіонального рівнів, які характеризують реальні обсяги зайнятості населення за сферами прикладання праці та її формами, а також масштаби та причини безробіття у визначенні Міжнародної організації праці (МОП). Дані широко використовуються в процесі моніторингу ефективності впровадження державної політики у сфері забезпечення зайнятості та запобігання масовому безробіттю.

Порівняно з системою проведення вибіркового обстеження економічної активності населення отримання зазначеної інформації, яка діяла у 1999 – 2003 роках, впроваджена з січня 2004 року програма суттєво удосконалена щодо зміни періодичності її проведення (від шокквартильної до щомісячної), розширення спектра показників, які можуть бути розраховані на їх базі, та збільшення обсягу вибіркової сукупності домогосподарств для підвищення надійності даних як на національному, так і на регіональному рівні. У I півріччі 2004 року на базі матеріалів оновленого обстеження розпочато роботи методологічного характеру щодо перегляду існуючої системи показників з точки зору вдосконалення вимірювання зайнятості, трудової міграції, неповної зайнятості та безробіття відповідно до останніх міжнародних рекомендацій.

Впровадження нової програми обстеження економічної активності є однією з передумов щодо вирішення упродовж найближчих років проблем інформаційного забезпечення моніторингу ринку праці на рівні малих територій (міст, районів). Цей напрямок роботи органів державної статистики, визначений як один з пріоритетів розвитку національної статистики праці на найближчу перспективу. Для його реалізації вже у 2004 році розпочато роботи з опрацювання методологічних підходів застосування наукових методів інтеграції даних різних інформаційних джерел: вибіркового обстеження, статистики підприємств, установ та організацій, адміністративних даних. Крім того, поступово вирішується низка питань, пов'язаних із обміном даними з державними установами, на які за законодавством покладено ведення державних реєстрів платників внесків до фондів соціального забезпечення. Зокрема у 2003 році розпочата робота над створенням інформаційної системи обміну даними з фондами соціального страхування та оптимізації використання наявних даних. В рамках цієї роботи у 2003 році укладено двосторонню Угоду з Пенсійним фондом України про взаємодію інформаційних систем з обміну даних.

Показники зі статистики заробітної плати та стану її виплати широко використовуються не тільки для аналітичних, але й практичних цілей – щодо обрахунку пенсій та впровадження заходів державного нагляду за станом погашення заборгованості з виплати заробітної плати.

Слід зазначити, що з метою досягнення поставлених цілей Держкомстат постійно та активно співпрацює з міжнародними організаціями та статистичними службами інших країн щодо отримання експертної та технічної допомоги з удосконалення системи показників ринку праці. Одним із здобутків цієї співпраці є те, що у 2003 році Україна була визначена МОП однією з шести країн світу для апробації системи вимірювання показників “гідної праці” в рамках відповідного проекту технічної допомоги. В рамках цього проекту у 2003 році було опрацьовано методологію розрахунків індикаторів вимірювання гідної праці та у вересні 2003 року проведено спеціальне модульне вибіркоче обстеження населення. Визначення гідної праці як можливості для жінок та чоловіків “отримати гідну та продуктивну роботу в умовах свободи, рівності, економічної безпеки та людської гідності” включає шість аспектів: можливість отримати роботу, праця в умовах свободи, продуктивна праця, рівність у праці, безпека на виробництві, гідність у праці. В майбутньому, оскільки концепція гідної праці націлена на поліпшення становища людей, важливо запровадити моніторинг цього процесу з метою оцінки прогресу (або відсутності прогресу).

Поряд із досягненнями, в сфері статистики праці існує ряд невирішених задач та проблем, пов'язаних з розширенням спектру статистичних показників та відображенням новітніх аспектів економічного та соціального розвитку. Зокрема:

- необхідність здійснення інформаційного моніторингу реалізації регіональних державних програм соціального захисту населення потребує удосконалення системи показників зайнятості та безробіття на регіональному рівні;
- зміни у законодавстві про працю та створення системи обов'язкового державного соціального страхування зумовили потребу у перегляді основних нормативних документів із питань статистики оплати праці;
- підвищення рівня якості даних, що стосуються оплати праці потребують створення нормативно законодавчих засад доступу Держкомстату до даних адміністративних реєстрів фондів соціального страхування;
- перехід до вибіркового методів спостереження діяльності підприємств гальмується як суто статистичними проблемами (відсутність реєстру статистичних одиниць, значного досвіду та напрацьованих методик проведення таких обстежень), так і незбалансованістю попиту користувачів на інформацію у регіональному розрізі (на рівні районів);
- міжнародна інтеграція національного ринку праці зумовила необхідність у формуванні системи інформації про зовнішню трудову міграцію населення України.

Соціально-економічні перетворення за роки незалежності знайшли своє відображення і в демографічних процесах країни.

З метою відслідковування змін, що відбулися в демосоціальній поведінці населення країни, було вдосконалено методику обліку міжрегіональної міграції. Відстеження цієї категорії мігрантів за статистичними талонами прибуття дозволило точніше вести облік міграції між окремими регіонами України.

Розроблено методики формування таблиць смертності та очікуваної тривалості життя, а також таблиць народжуваності та програмне забезпечення для розроблення цих таблиць. Таблиці створюватимуться по одно- та п'ятирічних вікових групах, що дасть змогу використовувати показники очікуваної тривалості життя та сумарні коефіцієнти народжуваності (як у цілому по регіонах, так і для окремих територій), в тому числі для розрахунку індексу бідності та визначення рейтингу окремих регіонів.

З метою отримання достовірних, об'єктивних і цілісних даних щодо різноманітних характеристик населення країни загалом та по кожній адміністративно-територіальній одиниці для інформаційного забезпечення управління та прогнозування соціально-економічного розвитку, а також розроблення та реалізації виваженої державної політики з питань народонаселення у грудні 2001 року було проведено Всеукраїнський перепис населення. На базі цих даних створено унікальну за обсягами та різноманітністю показників інформаційну базу, що включає демографічні й соціально-економічні дані як по країні, так і за всіма рівнями її адміністративно-територіального устрою: щодо чисельності населення, його національного, мовного, шлюбного складу, розподілу за віком, статтю, громадянством, рівнем освіти, джерелами засобів існування, професійною приналежністю, статусом зайнятості, міграційною активністю, житлових умов тощо.

Для актуалізації чисельності населення, його статеві-вікового складу та показників відтворення населення за період з 1989 по 2001 роки на базі даних останнього перепису за розробленою методикою здійснено ретроспективні перерахунки демографічних показників.

База даних Всеукраїнського перепису населення створює передумови для виконання автоматизованих оцінок населення, його статеві-вікового складу в міжпереписний період. Для цього розроблені методичні підходи та створено новий комплекс для відповідних розрахунків.

З метою забезпечення надійних оцінок чисельності за роки між переписами населення необхідно вирішити наступне коло завдань:

- створити еталонну базу первинних даних Всеукраїнського перепису населення на центральному та регіональних рівнях;
- провести у 2006 році мікроперепис на базі 5-ти відсоткової вибірки домогосподарств;
- розширити перелік демографічних та соціально-економічних показників в актових записах про смерть, народження, шлюби та розлучення з метою актуалізації даних перепису та з метою отримання широкого кола показників, для характеристики демосоціальних процесів;
- з метою реформування поточного обліку міграції населення створити разом із центральними органами виконавчої влади централізовану систему збирання та обміну інформацією і статистичними даними у сфері міграції (МВС, Держкомкордон, Держкомнацміграції);
- запровадити нову технологічну схему оброблення даних демографічної статистики (відмова від роботи на центральному рівні з агрегованими даними й перехід до роботи з базами первинних даних), що дозволить розробляти дані по всіх адміністративних одиницях майже за всіма демографічними показниками з будь-якою періодичністю.

Враховуючи вищенаведене, соціальна статистика, з одного боку, повинна забезпечувати систематичне надання зіставної статистичної інформації за тривалий період часу; а з іншого – мати достатню гнучкість, щоб відповідати практичним завданням, які постійно коректуються та актуалізуються.

Соціальна статистика важлива для прийняття обґрунтованих політичних рішень та необхідних (в цьому зв'язку) планування і досліджень. Якщо вона не виконує ці завдання, в організації розробки даних були допущені помилки. Та при цьому все ж слід достатньою мірою враховувати різницю між довготривалим спостереженням за соціальними процесами (цю функцію виконує соціальна статистика) та потребами в політичній інформації, які швидко змінюються і у своїх варіаціях ніколи не можуть бути повністю передбачені.

Отже, соціальна статистика не є цілеспрямованим збором даних для отримання відповіді на яке-небудь конкретне питання. В кожному окремому випадку статистичні дані потребують обробки, перегляду, комбінування з іншою інформацією, що дає змогу відповісти на поставлене питання. Як правило, обсяг статистичних даних та глибина їхньої деталізації обмежені чинниками політичного, фінансового та організаційного характеру. Оскільки дані отримуються одночасно для кількох цілей, вони завжди становлять компроміс між різними потребами, які у виробника і користувача соціальної статистики здебільшого не ідентичні. Однак, в кінцевому підсумку, найважливішим критерієм оцінювання ефективності будь-якої соціальної політики є її вимір за допомогою якісних, адекватних ситуації індикаторів.

Отже, якість управлінських рішень, і насамперед у сфері соціального розвитку, корінним чином залежить від інформаційної основи, на якій вони базуються, причому на всіх без виключення етапах розробки соціальної політики, а саме:

- формулюванні головних цілей політики, які впливають з довготривалих спрямувань та поточного діагнозу;

- визначенні складових політики та умов, в яких вона реалізовуватиметься;
- формулюванні проміжних цілей, що зумовлюються головними цілями з урахуванням умов їх реалізації;
- розробленні заходів і їх послідовності для реалізації політики;
- визначенні складових політики з урахуванням прийнятих засад дій;
- вибору відповідних інструментів і дій у межах кожної зі складових політики;
- діагнозі та ідентифікації проблемних ситуацій.

Критерієм ефективності соціальної політики, безумовно, є наявність для її розробки якісної статистичної інформації. При цьому якість статистичних даних, згідно зі схваленими Євростатом положеннями, має відповідати таким обов'язковим критеріям, як: достовірність, точність і надійність, своєчасність і пунктуальність, доступність і ясність; порівнянність, послідовність і повнота. Саме така соціальна статистика повинна бути необхідним елементом інформаційної системи демократичного суспільства, яка забезпечує державну владу, економіку і суспільство адекватною соціальною інформацією.

У межах виконання вищезазначених функцій українська соціальна статистика останнім часом здобула значних досягнень. Залучається та відстежується на державному та регіональному рівнях унікальна соціальна інформація, яка надає можливість:

- забезпечити міжнародні порівняння;
- забезпечити комплексність, оперативність, мінливість виміру соціального стану залежно від соціальних умов;
- поліпшити вимір рівня та тенденцій людського розвитку;
- підняти на більш високий рівень інформаційне забезпечення соціальної політики.

Висока якість інформації, її всебічність і комплексність стають можливими при одночасному використанні статистичної звітності, базових вибіркового обстежень домогосподарств і моніторингових соціологічних обстежень й узагальненні напрацювань вітчизняних та іноземних фахівців, а також вивченні думок провідних науковців з соціально-економічних проблем державного та регіонального управління для визначення стратегій соціального розвитку з урахуванням пріоритетних національних інтересів.

Джерела

1. *Осауленко О.Г.* Інформаційне та управлінське забезпечення сталого розвитку // Статистика України. – 2001. – №3. – С.4 – 9.
2. *Чернишов І.В.* Статистика для нових ринків праці в країнах з перехідною економікою// за участю Гая Стендінга. – К.: НДІ статистики Держкомстату України, 2000. – 282 с.
3. *Роль інформації у формуванні ринкової економіки: Монографія/ Ю.Бажал, В.Бакуменко, І.Бондарчук та ін.; За загред. І.Розпутенка.* – К.: Вид-во “К.І.С.”, 2004. – 348 с.
4. *Інформаційне забезпечення державного та регіонального соціального управління: Монографія / О.Г.Осауленко, О.Ф.Новикова, Н.С.Власенко, І.В.Калачова та ін./ НАН України; Держкомстат України.* – Київ; Донецьк, 2004. – 656 с.
5. *Скрипнюк О.В.* Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики. Монографія. – К.: Інститут держави і права НАН України. – 2000. – 600 с.